

ВИМОГИ ДО ОСІБ, ЯКІ МАЮТЬ НАМІР БРАТИ УЧАСТЬ У ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ В ЯКОСТІ НАРОДНИХ ЗАСІДАТЕЛІВ

Статтю присвячено визначенню та комплексному дослідженню вимог до осіб, які мають намір брати участь у здійсненні правосуддя в якості народних засідателів. На підставі аналізу вимог, що передбачені чинним законодавством та запропоновані науковцями, обґрунтовано доцільність законодавчого закріплення нового переліку вимог до народних засідателів.

Відповідно до ст. 1 Конституції України Україну проголошено суверенною, незалежною, демократичною, соціальною і правовою державою головним обов'язком якої є утвердження і забезпечення прав і свобод людини [1]. Отже, держава зобов'язана послідовно і неухильно забезпечувати реалізацію прав і свобод людини і громадянина та захищати їх. Цей захист покладається на державні органи, в тому числі на суди, що здійснюють його шляхом вчинення правосуддя професійними суддями. Крім того, у визначених законом випадках, народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває реалізація законодавчих положень щодо залучення представників народу до здійснення правосуддя як народних засідателів. Одним з важливих напрямків такого залучення є формування та законодавче закріплення вимог, що висуваються до осіб, які мають намір брати участь у здійсненні правосуддя в якості народних засідателів.

Дослідженнями різних аспектів участі народних засідателів у здійсненні правосуддя займалась значна кількість науковців серед яких необхідно відзначити Анашкіна Г. З., Голубеву Л. М., Іваницького С. О., Іванова В. О., Козлова Ю. Д., Лисакову Т. В., Радутну Н. В., Чорпіту Д. І., Шейніна Х. Б., Ясинюка М. М.

Не дивлячись на проведені науковцями дослідження інституту народних засідателів, недостатньо уваги приділялось саме вимогам, що висуваються до осіб, які мають намір бути народними засідателями. Саме тому метою цієї статті є визначення, комплексне дослідження та обґрунтування доцільності законодавчого закріплення вимог до осіб, які мають намір бути включені до списку народних засідателів і брати участь у здійсненні правосуддя.

Відповідно до чинного законодавства народним засідателем є громадянин України, який у випадках, визначених процесуальним законом, вирішує справи у складі суду спільно із суддею (суддями), забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя.

Брати участь у здійсненні правосуддя в якості народних засідателів можуть не будь-які особи, а лише ті, які: 1) відповідають законодавчо встановленим вимогам; 2) включені за рішенням відповідної місцевої ради до списків народних засідателів [2].

Отже, важливою складовою правосуб'єктності як елементу правового статусу народних засідателів є вимоги, що висувуються до кандидатів у народні засідателі. Загальні вимоги до кандидатів у народні засідателі закріплено в Законі України «Про судоустрій і статус суддів». Відповідно до ч. 1 ст. 59 цього закону народним засідателем може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду [2].

Таким чином, законодавством передбачено три вимоги щодо осіб, які можуть бути залучені до здійснення правосуддя у якості народних засідателів: 1) наявність громадянства України; 2) досягнення тридцятирічного віку; 3) постійне проживання на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду.

Для визначення доцільності закріплення на законодавчому рівні тих чи інших вимог до осіб, які мають намір брати участь у здійсненні правосуддя в якості народних засідателів, проведемо їх аналіз.

1. *Наявність громадянства України.* Враховуючи, що громадянство – це правовий зв'язок між фізичною особою і країною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках [3], наявність в особи такого юридичного зв'язку з державою не тільки дозволяє їй користуватися низкою основних прав, але й обмежує у володінні ними осіб, котрі не мають відповідного громадянства [4, с. 171]. Така дискримінація, як зазначено у праці Баглая М. В., допускається світовою спільнотою і пояснюється правомірним бажанням кожної держави надати весь комплекс прав тільки тим особам, що стійко пов'язані з долею країни і повною мірою несуть конституційні обов'язки [5, с. 335]. На наш погляд, це положення є абсолютно обґрунтованим, адже саме з наявністю в особи громадянства України Основний Закон України пов'язує надання цій особі всіх прав.

2. *Досягнення тридцятирічного віку.* З приводу встановлення вікового цензу необхідно зазначити законодавчу тенденцію щодо його збільшення. Так, у грудні 1958 р. Верховною Радою СРСР затверджено

«Основи законодавства про судоустрій Союзу РСР, союзних і автономних республік», відповідно до яких Верховна Рада УРСР 30 червня 1960 року прийняла закон «Про судоустрій Української РСР», згідно з яким встановлювались вимоги до кандидатів у народні засідателі. Зокрема, народним засідателем міг бути обраний кожний громадянин СРСР, який досяг до дня виборів 25 років (ст. 9).

Частиною 1 ст. 66 Закону України «Про судоустрій України» від 07 лютого 2002 р. було передбачено, що народним засідателем може бути громадянин України, який досяг 25-річного віку [6].

Після прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» вік, після досягнення якого особа могла набути статусу народного засідателя, збільшено до тридцяти років. Таке збільшення і взагалі підвищені вікові вимоги до народних засідателів вважаємо цілком виправданими, оскільки особи, набуваючи статусу народного засідателя, безпосередньо беруть участь у здійсненні правосуддя, розглядаючи досить складні життєві ситуації, а для цього їм необхідно мати життєвий досвід, який дає можливість більш правильно застосовувати закони [7, с. 9]. Аналогічну позицію відстоює й Іванов В.О., аргументуючи її тим, що без знання життя, без практичного досвіду важко вирішувати ті життєві конфлікти, що передаються на розгляд до органів правосуддя [8, с. 24-25].

Що ж таке «життєвий досвід» і для чого він потрібен народним засідателям та які особливості його прояву в їхній діяльності у суді?

Вивчення змісту цього поняття з точки зору соціальної психології привело окремих авторів до висновку, що «життєвий досвід представляє собою практичний досвід людини, отриманий у навчанні, на виробництві, в побуті, під час громадської роботи, який служить найважливішим показником рівня розвитку особистості» [9, с. 224].

У процесі життєдіяльності особа усвідомлює і оцінює явища та отримує знання не ізольовано від навколишнього середовища і трудового колективу. Вона вступає в багатосторонні зв'язки не лише з членами своєї родини, колективу підприємства, установи, а й з іншими колективами. Різноманіття зв'язків і відносин усередині різних груп, в яких особи здійснюють свою діяльність, ті соціальні ролі, які вони виконують у суспільстві, визначають і характер їхнього життєвого досвіду. Не можна не погодитися з тим, що детермінація людини суспільством опосередкована різними соціальними групами – від сім'ї до трудового колективу.

Стосовно народних засідателів це означає, що мірилом знання життя для них служить не лише обсяг отриманих ними знань у процесі навчання і виховання, а й соціальні умови, в яких засідатель

формується як особистість, соціальні ролі, які він виконує в суспільстві [10, с. 13]. Як слушно зазначає Кон І. С., «чим складніше громадська діяльність, чим різноманітніші її аспекти і функції, тим багатшим є життєвий світ окремої особистості» [11, с. 96].

Науковці-соціологи ведуть мову про те, що належність особи до тієї чи іншої вікової групи свідчить про наявність в неї певного об'єму життєвого досвіду. А науковці-юристи та законотворці пов'язують досягнення особою певного віку з можливістю реалізації нею певних прав і виконанням обов'язків. Саме тому для народних засідателів встановлюються вікові обмеження щодо набуття такого статусу.

У даному випадку відбувається дискримінація за віковою приналежністю, але вона є повністю виправданою, оскільки досягнення особою певного віку об'єктивно впливає на її можливість реалізовувати окремі права та виконувати обов'язки.

3. *Постійне проживання на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду.* Закон України «Про судоустрій і статус суддів» встановлює ценз осілості для претендентів у народні засідателі, але не вказує конкретного строку проживання на цій території, що фактично призводить до ігнорування та бездієвості вимоги осілості.

Якщо звернутися до історії розвитку інституту народних засідателів, то в законодавстві радянського періоду такої вимоги не було, однак дореволюційним законодавчим актом, а саме ст. 81 Устрою судових установлень 1864 р. передбачалося, що присяжні обираються з числа місцевих обивателів, які мешкають не менше двох років у тому повіті, де проводяться вибори у присяжні [12, с. 40]. На західноукраїнських землях, що входили до складу Австро-Угорської імперії, згідно з указом Франца-Йосифа I від 11 вересня 1849 р. про вибори присяжних судів для того, щоб стати присяжними, особи мали проживати в громаді, яка їх обирала, не менше одного року [13, с. 75].

Вважаємо, що встановлення принципу осілості є необхідним, але не в такому формулюванні, як закріплено законодавцем, оскільки законодавство України, відповідно до якого суди розглядають справи, є однаковим на всій території України, тому немає різниці на території якої адміністративно-територіальної одиниці України громадянин буде брати участь у здійсненні правосуддя в якості народного засідателя. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне закріплення в законодавстві для громадян України, які мають намір брати участь у здійсненні правосуддя в якості народних засідателів, трирічного терміну проживання на території України, що передує безпосередньому включенню таких осіб до списків народних засідателів.

Крім вимог до народних засідателів, закріплених у ч. 1 ст. 59 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ч. 2 цієї статті закріплює обставини, що унеможливають участь осіб у здійсненні правосуддя в якості народних засідателів. Враховуючи ці обставини, можливим є виокремлення та доповнення списку вимог до кандидатів у народні засідателі:

4. *Володіння державною мовою.* За загальним правилом, судочинство в Україні у цивільних, господарських, адміністративних і кримінальних справах здійснюється державною мовою (ч. 1 ст. 14 Закону України «Про засади державної мовної політики») [14]. Відповідно до ст. 10 Конституції України та ст. 6 Закону України «Про засади державної мовної політики» державною мовою в Україні є українська мова [1, 14]. Враховуючи, що народний засідателю вирішує справи у складі суду спільно із суддею (суддями), забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя, народний засідателю обов'язково повинен володіти державною мовою.

Крім того, чинним законодавством передбачена можливість судів у межах території, на якій поширена регіональна мова (мови), за згодою сторін, здійснювати провадження цієї регіональною мовою (мовами) [14]. У зв'язку з цим місцевим радам, при формуванні та затвердженні списків народних засідателів, необхідно врахувати надання певній мові статусу регіональної на території цієї адміністративно-територіальної одиниці та добирати осіб, що здійснюватимуть повноваження народного засідателя з числа осіб, які володіють також регіональною мовою.

5. *Відсутність хронічних психічних чи інших захворювань, що перешкоджатимуть виконанню обов'язків народного засідателя.* Хронічне психічне захворювання – це розлад психічної діяльності, що характеризується тривалим перебігом і тенденцією до наростання хворобливих явищ. В окремих випадках у хворих спостерігаються періоди тимчасового покращання стану, так звані ремісії, але це не означає видужання. До хронічних психічних захворювань належать шизофренія, хронічні маячні розлади, епілепсія, маніакально-депресивний психоз, органічне ураження головного мозку та ін. [15].

6. *Відсутність рішення суду про визнання особи обмежено дієздатною або недієздатною.* Відповідно до ч. 1 ст. 30 та ч. 1 ст. 39 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) недієздатна фізична особа – це особа, яка внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) не може керувати ними [16]. Такий психічний розлад має бути підтверджений висновком

судово-психіатричної експертизи [17, с. 58], проведеної в рамках розгляду цивільної справи.

Обмеження цивільної дієздатності фізичної особи можливе у випадку, коли вона страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними або якщо вона зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище [16].

Встановлення таких обмежень беззаперечно є необхідним, що обумовлюється специфікою діяльності народних засідателів, оскільки вони спільно із суддею (суддями) вирішують справи і приймають рішення, від яких залежать долі людей.

7. *Відсутність судимості.* Судимістю визнається правовий наслідок засудження особи, який визначає її правовий стан, пов'язаний з наявністю відповідних правообмежень на період виконання обвинувального вироку та на час, обумовлений законом після його виконання. Згідно з ч. 1 ст. 88 Кримінального кодексу України (далі – КК України) судимість настає з дня набрання законної сили обвинувальним вироком суду, яким особі призначено покарання. Саме з цього дня для особи виникають відповідні визначені законом правові обмеження [18, 342-344], у тому числі бути включеним до списку народних засідателів.

Щодо тривалості судимості, то вона виникає, як вже зазначалось, з дня набрання обвинувальним вироком законної сили і триває протягом часу відбування покарання та, в передбачених КК України випадках, певний строк після відбуття покарання. Відповідно до ч. 1 ст. 88 КК України судимість припиняється шляхом її погашення або зняття [19].

Отже, громадянин, за наявності не знятої або ж не погашеної судимості позбавляється права бути включеним до списку народних засідателів до моменту її погашення або зняття, що є цілком правильним.

8. *Не бути народним депутатом України, членом Кабінету Міністрів України, суддею, прокурором, працівником органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, військовослужбовцем, працівником апаратів судів, іншим державним службовцем, адвокатом, нотаріусом.*

9. *Не досягти шістдесяти п'яти років.* Отже, законодавством встановлено не лише нижній віковий поріг, а й верхній, що також є цілком виправданим, оскільки у суспільстві саме досягнення конкретного хронологічного віку визначає обов'язковість або ж доступність різних форм соціальної активності для людей того чи іншого віку [20], а в

літньому віці можливості людини розвиваються регресивно [21, с. 54], тому вбачається правильним виокремлення та законодавче закріплення такого обмеження.

Крім законодавчо закріплених вимог до осіб, які мають намір набути статусу народного засідателя, науковцями висловлюються та обґрунтовуються пропозиції щодо доцільності закріплення й інших вимог:

1) *освітній ценз*. Погляди науковців щодо наявності освіти різняться. Так, одні науковці пропонують формувати корпус народних засідателів із числа осіб, які отримали загальну середню освіту [22, с. 38], середньоспеціальну або вищу освіту [23, с. 12], мають, як правило, юридичну освіту [24, с. 41], іншим взагалі видається недоцільною правова регламентація цього аспекту [25, с. 158].

На нашу думку, доцільним є закріплення в законодавстві вимоги щодо наявності у кандидата в народні засідателі базової вищої освіти за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавр, оскільки, освітньо-професійна програма підготовки бакалавра складається не лише із спеціальних дисциплін відповідного напрямку підготовки, а й із загальних фундаментальних, гуманітарних та соціально-економічних дисциплін [26], що дає їм можливість отримати базові знання в галузі юриспруденції, що, у свою чергу, позитивно вплине на виконання ними обов'язків народного засідателя.

2) *добропорядність* [27, с. 6]. На думку деяких вчених, кожен, хто судить інших, повинен мати на це не лише формальне, а й моральне право [28, с. 11].

За радянських часів така вимога до народних засідателів не була законодавчо закріплена. Відсутність у законодавстві вимоги моральної непорочності кандидатів було, на думку деяких науковців, свідченням того, що радянський законодавець довіряє громадським організаціям та колективам трудящих, що висувують народних засідателів, обирати винятково гідних. Адже радянський народ може довірити здійснення правосуддя не кожному громадянину, який досяг певного віку, а тільки тим, які заслуговують довіри за своїми діловими і моральними якостями.

Саме з метою обрання найбільш перевірених і гідних осіб Верховна Рада СРСР 28 грудня 1958 р. прийняла закон «Про зміну порядку виборів народних судів», відповідно до якого народні засідателі обиралися відкритим голосуванням на загальних зборах робітників, службовців і селян за місцем роботи або проживання, що забезпечило висунення і обрання найбільш достойних кандидатів, яких добре знає і яким довіряє колектив [29, с. 12-13].

Значений порядок обрання народних засідателів був дійсно ефективним, оскільки таким чином народними засідателями було обрано кращих людей, передовиків виробництва: героїв Радянського Союзу, героїв Соціалістичної Праці, ударників праці, осіб, нагороджених орденами і медалями [28, с. 11].

Отже, необхідно підтримати позицію науковців щодо законодавчого закріплення такої вимоги до народних засідателів як добропорядність. Для ефективної її реалізації вбачається за доцільне змінити порядок формування місцевими радами списків народних засідателів, наділивши трудові колективи підприємств, установ та організацій правом висувати кандидатури громадян у народні засідателі для розгляду їх місцевими радами.

Таким чином, вважаємо необхідним формулювання та законодавче закріплення нового переліку вимог до народних засідателів.

Бібліографічний список

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 р. № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010, № 41-42, № 43, № 44-45. – Ст. 529.
3. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 13. – Ст. 65.
4. Ладиченко В. В. Гуманістичні основи організації державної влади / В. В. Ладиченко. – К. : КНТЕУ, 2007. – 406 с.
5. Баглай М. В. Малая энциклопедия конституционного права / М. В. Баглай, В. А. Туманов. – М. : Бек, 1997. – 505 с.
6. Про судоустрій України: Закон України від 7 лютого 2002 р. № 3018-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 27-28. – Ст. 180.
7. Чорпіта Д. І. Народні засідателі у радянському суді / Д. І. Чорпіта. – К. : «Радянська Україна», 1962. – 28 с.
8. Иванов В. А. Народный заседатель / В. А. Иванов. – Л. : Лениниздат, 1963. – 52 с.
9. Буева А. П. Социальная среда и сознание личности / А. П. Буева. – М., 1968. – 268 с.
10. Радутная Н. В. Народный заседатель / Н. В. Радутная. – М. : Юрид. лит., 1973. – 120 с.
11. Кон И. С. Социология личности / И. С. Кон. – М., Политиздат, 1967. – 383.
12. Учреждение судебных установлений от 20 ноября 1864 г. / Российское законодательство X – XX веков. В 9 томах. Т. 8 Судебная реформа. – М. : Юрид. лит., 1991. – С. 30-116.

13. Городницька Л. В. Суд і судочинство на Буковині (остання чверть XVIII – початок XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Л. В. Городницька. – Чернівці, 2002. – 222 с.
14. Про засади державної мовної політики: Закон України від 3 липня 2012 р. № 5029-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 23. – Ст. 218.
15. Жабокрицький С. В. Судова психіатрія / Жабокрицький С. В., Чуприков А. П. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://books.br.com.ua/themes/7/354>
16. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 40-44. – Ст. 356.
17. Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар: у 2 ч. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – Ч. 1. – 692 с.
18. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручн. для студ. вищ. навч. закладів / П. Л. Фріс. – К. : Атіка, 2004. – 488 с.
19. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
20. Микляева А. В. Возрастная дискриминация как социально-психологический феномен : монография / А. В. Микляева. – СПб. : Речь, 2009. – Ч. I. – 160 с. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://humanpsy.ru/miklyaeva/age>
21. Смелзер Н. Социология / Н. Смелзер ; пер. с англ. яз. – М. : Феникс, 1998. – 689 с.
22. Рустамов Х. У. Профессиональное и народное начала в уголовном судопроизводстве : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Х. У. Рустамов. – М., 1996. – 150 с.
23. Сухарев И. Мнение практика / И. Сухарев // Российская юстиция. – 1997. – № 10. – С. 12.
24. Огородник А. Кримінально-процесуальний кодекс України слід приймати якнайшвидше / А. Огородник, О. Колотило // Право України. – 1997. – № 6. – С. 40-42.
25. Іваницький С. О. Формування складу народних засідателів у судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Іваницький С. О. – Х., 2006. – 244 с.
26. Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту), затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20 січня 1998 р. № 65 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/65-98-п>
27. Іваницький С. О. Формування складу народних засідателів у судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура / С. О. Іваницький. – Х., 2006. – 21с.

28. Козлов Ю. Д. Народные заседатели – равноправные судьи / Козлов Ю. Д., Шейнин Х. Б. – М. : Юрид. лит., 1967. – 72 с.
29. Голубева Л. М. Роль народных заседателей в осуществлении социалистического правосудия / Л. М. Голубева. – Фрунзе : Киргизгосиздат, 1961. – 57 с.

Статья посвящена выделению и комплексному исследованию требований к лицам, желающим участвовать в осуществлении правосудия в качестве народных заседателей. На основании анализа требований, предусмотренных действующим законодательством и предложенных учеными, обоснована целесообразность законодательного закрепления нового перечня требований к народным заседателям.

The article is dedicated for determination and integrated study of the requirements for persons who intend to participate in dispensation of justice as people's assessor. Expediency of the legislative consolidation of new catalogue of the requirements for people's assessor are founded on the grounds of analyses the requirements that as required by the Law and proposed by the scientists.

Стаття надійшла до редколегії 03.04.2014

УДК 349.6:620.9:351.824.11 (477)

Юрескул В. О., НУ «ОЮА»

ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ В БУДІВЛЯХ

Стаття присвячена дослідженню стану реалізації державної політики щодо забезпечення ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів в будівлях. Висловлені пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства у цій сфері.

Розвиток енергетики має вирішальний вплив на стан економіки держави і рівень життя її населення. Україна відноситься до енергодефіцитних країн, яка задовольняє свої потреби в паливно-енергетичних ресурсах за рахунок власного їх видобутку менш, ніж на 50 %, тому впровадження енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій та заходів є надзвичайно актуальним напрямком державної політики.

Тривалий час у нашій країні головна увага приділялась реалізації енергозберігаючої політики в галузях матеріального виробництва і, на жаль, практично ігнорувалось енергозбереження на підприємствах